

Havas Judit

... AMILYEN NEM LESZEK, BÁRMEDDIG ÉLEK...

Tandori Jékely-olvasata

„Második negyedszázadát kezdi velem az a bűvölet, melyben Jékely Zoltán költészete nem múltóan tart, kifoszthatatlan bőségével, félmagánzó olvasót. Mert alig múlt el év, hogy legalább egyszer, ritka szerencsés szakokban kétszer meg ne kíséreljem elmondani, mi ez a hatás, melyet a Mester bármi változások közepette inkább fokozódva, kiváltani bír az irodalomnak nem elméletes szerepe, ám merőben a megvalósítási módja és lényegközi pálya lehetőségei iránt érzett figyelemben.”¹

Tandori Dezső elemi értéknek, létezősszakmai tápanyagnak érzi Jékely verseit, sorait. Jékely megkökötő érdekességekkel szolgál, anyaga elnyúlhatatlan, s ezért, Tandori szavaival élve „a felmutogatása is hálás szerep”. A „kistárgyi fénylés” versei mélyből sugárzik. Megfogalmazása szerint ezek a tárgyak lehetnek mozgásformák is, emberi megnyilvánulások és a dolgok együttese, s úgy véli a tanítványköltő, hogy a „kis” előtag a megbecsülés jelképe. A kistárgyiságot nem akarja műfogalommal emelni, szándéka szerint el is hagyja a további említését, mert ez inkább a téma elmélyítését jellemzi. Titokzatos, létünkön túli igazságokra és létezőkre figyelmeztet

általuk, melyek lehetnek: füvek, madarak, napszakpercek, vizek hullámai, koponyahúsokban fűtyülő tücskök. Ez utóbbit Tandori „mekkora fantáziakép” rácsodálkozással üdvözli. A halál fogalma is határozott magyarázatot kap Jékely költészetében: „az abszolút »túli« elv vonatkozási rendszer, melyre azért van szükség, mert az élet (mulandóként felfogott) gyönyörűsége elviselhetetlen, merő túláradás.”²

Azért is fontos Tandori számára Jékely tanulmányozása, mert annak a különösségnek a nyomába eredhet, amely bizonyos ontológiai dolgok megtapasztalásának jó-rossz érzését kiváltó állapotát indukálhatja: „A dolgoknak azokat az aspektusait, amelyek a legfontosabbak számunkra, egyszerűségük és mindennapiságuk rejti el előlünk. (Nem lehet észrevenni – mivel folyton szem előtt van.) Kutatásának tulajdonképpeni alapjai egyáltalán nem tűnnek fel az embernek. Hacsak ez nem tűnt fel egyszer neki. – És ez azt jelenti: az nem ötlük a szemünkbe, ami, ha egyszer észrevettük, a legszembeötlőbb és a legerősebb.”³ Elbűvöli Jékelynek az a költői képessége, hogy a látszólagos csekélyeségeket hivalkodó följobb emelések nélkül lényegessé, fontossá teszi, és mégsem teszi lényegtelenné, másodrangúvá. Jelentős összefüggések részei fénylenek fel a versében, megtalálhatók szervesen a természetben, akár egy napszak megjelenítésében s értő módon vezetnek állatokhoz, ásványokhoz, a föld rögeihez. S még a magasztos fogalmakhoz is: a hazához, a történelemhez, a szülőföldhöz, a szülői szeretethez Jékely képes újat hozzáadni, bár látszólag ezek a kimeríthetetlen kimerített kategóriába tartoznak.

Tandori költői identitáskeresésének példája az a felismerés is, hogy a jékelys ragaszkodások a sokszorososan lenézett kisvilághoz milyen eredendő, téphetetlen kapcsolatrendszerben olvashatók a versekben. S ezt egy 1935-ben írott *Galambok*-vers részlet erősíti meg. „Akkor voltam én is a legszegényebb / mikor galambot tartottam sokat; s akkor voltam mégis legboldogabb, / amilyen nem leszek, bármédig élek.”⁴ Alapvető kifejezőeszköze Jékely verseinek – mint az idézett sorban is megtapasztalhatjuk – a nyílt túlzás, mely mégis igazságnak bizonyul, s elcsodálkozhatunk: magától értetődő egyszerűségét hogyan is nem ismertük fel magunk is.

1 TANDORI, 1987, 57. p.

2 TANDORI, 1987, 58. p.

3 WITGENSTEIN, 1998, 83. p.

4 JÉKELY Zoltán: Összes versei (a továbbiakban: JZÖV), 1985, 67. p.

„Délben langyos gypágyon heverésztem, / fürdőruhában, perzselő napon.” 1934-ben íródott *A Szépség pusztulása*⁵ című vers, mely e magától értetődő kijelentéssel kezdődik; s a továbbiakban is ugyanilyen érvénnyel és tüneményes teljességgel ötvöz természetes és – láthatóan csak a költészet iránti gáláns udvariasság okán – választékos (megrendült, elrévedő, tragikus, melankolikus) hangot. Bátran sorolhatnám ide a „drámai” jelzőt is, hiszen a harmadik és negyedik sor nyomban így alakul: „Ő jégteremben, talpig hófehérben / pihent a fekete ravatalon.” Csakhogy ez mégsem drámai, a látszat csal, figyelmeztet Tandori. Jékely a költői eszközök nagyon is költőinek tetsző kezelésével valami egészen meghökkentőt tudott elérni: a fölös drámaiságot védte ki, visszaadván ekképp a dolgoknak mintegy önmaguk tragikumát, kiemelte az emberileg (poétailag) szervezett közegből az „érzést”, és a szépséggel egyszerűbbé, egyszersmind megfejthetlenebbé tette. Tandori rádöbben, hogy Jékely végeláthatatlan sorjázó halálverseit szinte szétveti az élet, és épp a gyönyörűségtől érezhető, hogy – jelképesen vagy sem – meghatódunk, „már-már könnyek szöknek szemünkbe”⁶ Tandori úgy találja, hogy nem a stilizált fordulatok, az önsajnálát, a kimondott bánat bűvöli olyan elbírhatatlanul szomorúvá a Jékely-anyagot ezekben a 30-as években, hanem pontosan az, amit gyönyörűségként vonultat fel, s amit azonnal az elmúlás-összefüggésbe állít s ágyaz; az sújt le s emel föl bennünket katarziséval, amiről bebizonyosodik: mivel soha ilyen szépségesnek nem láttuk, soha ily szervesen életünkbe tartozónak, ezért érezhetjük elveszőnek, elveszítendőnek máris, és vele elveszettnek magunkat is. A költőtanítvány felismeri a Mester lírájában, hogy alapvető érzéseinkhez – minden emberéhez! – közvetlen utat talált Jékely ezzel a keresetlen leleménnyel – ismeri fel Tandori az elemzés során –, s mert való igaz természetességgel élte a verset, abban a korszakában a nagy költészet végső határait tudta közelíteni s „elérni”. S mi e „nagy” korszakának lényege? Rádöbbsen arra, hogy mindössze rá kell hangolódunk arra az életérzékelési módra, amely a legtermészetesebb folyamatokat a stilizáció tökéletes (és teljes érvényű) eszközeivel, s azonnali megkérdőjelezésükkel ábrázolhatta. S nem is volt ez

külön „ábrázolás”, de mintha regényébe vont volna bele minket, máig ható érvénnyel, mit sem halványulva.

A legtöményebben a 30-as évek Jékelyjének költészetében leljük ezeket az értékeket – állapítja meg Tandori –, s vizsgálódását a legtöbb haszonnal e korszakára fordítja. Példaként a már említett *A Szépség pusztulása*, *A kakukkhhoz*, *az Ősz a Városszékben* című verseket említi és elemzi, megállapítva, hogy a versbeszéd, a *hang* sajátos szerephez jut itt. Látszólag hétköznapi közlések érik egymást *A szépség pusztulása* című versben.: „Alkonyodik. Az idő hét felé jár. / Másfél órája már, hogy eltemették...” Jékely mintha nem akarna különösképpen tömöríteni. Még a harmadik sor is erre utal: „A földben éri már meg ezt az estét.” Ám ekkor hirtelen váltás következik. Jóllehet ez is csak közlés, egyszerű ténymegállapítás: „A Nap a Hárshegy oldalán lesétál...” Tandori elemzése során Jékely versformáló technikáját vizsgálja, ahogy a már-már bensőségessé váló, szinte elzékenyülést kikényszerítő kijelentést félre se söpri, fontosnak se hagyja. Ez a természetes megfigyelés és megállapítása teljesen más hangnembe fordítja át a verset, s ettől fogva a költői öntörvényűség olyanféle nagy terében mozgunk, ahol bebizonyították nekünk: itt minden megtörténhet, de semmi baj nem lesz, mert a legnagyobb baj ugyanabban rejlik, amiben a legnagyobb jó, s mert erről *filozófálni* csupa közhelyet eredményezne, tegyük inkább azt, hogy: 1. sosem feledjük, mennyire szomorúságos a helyzetünk, 2. ezt mégis a leggyönyörűsebben formáljuk meg, 3. ezek után sem az esztétikai élvezet a végszavunk, hanem a létezés megrendülése, a Kosztolányi-féle etikum (esztétikumba rejtve). Ezt *A kakukkhhoz*⁷ című vers elemzése követi. Költőnk ért hozzá – ismeri el Tandori –, hogyan kell fölébresztetni s el se engedni a figyelmet. Mi a titka? Teszi ezt nagyon mellékesnek látszó eszközökkel, mint aki figyelni csak a maga céljára figyel.

5 JZÖV, 1985, 40. p.

6 TANDORI, 1982, 773. p.

7 JZÖV, 23. p.

Csak arra kérlek, te madár,
minden percem tedd édesebbé,
s oly fuvolásan kiabálj,
mintha nem szólnál soha többé.

„A lehetetlen megkísértése ez, mert a lehetetlent kéri holmi madártól, s úgy, hogy nem titkolja: stilizáció az egész; épp azért viszont, mert ezt nyíltan bevallja, mégsem stilizáció, hanem elhíthető erejű, végső érvényű lírai közlés; meggyőződésünk általa (aligha futó pillanatra csupán), hogy „ezt” (amit mond) magunk is így érezzük, s „valahogy így” is mondanánk. A költészettől várható ad hominem hatás maximumát éri el Jékely Zoltán. Közel hoz egy-máshoz létezőket.”⁸

Igazi szürrealista kompozíció az *Ősz a Városmajorban*⁹ – állapítja meg Tandori Dezső, s fejtegetéseiben hihetetlenül pontos. Méghozzá nem csak érzelmi-valóságfeletti, hanem: 1. valóságba ágyazottan az, és 2. logikailag kifogástalan építésű, így 3. már-már abszurd. A bevezető versszak a hangulatot teremti meg, ám az ilyesmiről Jékely nagy verseiben hamar kiderül, hogy „csak közegteremtés, a hiánytalanság biztosítása”¹⁰:

Kékeslila homályban, ázva-fázva
ödöng a vén faszor;
szerelmesek folytott sírása
szól a bokrok alól...

A Jékely-bravúr megdöbbeneti Tandorit. Felismeri, hogy ez a bokrok alól szóló fojtott sírás akkora túlzás már, hogy épp az elrajzoltsággal mutat rá a fájó lényegre; hajlandók vagyunk valóban *azt* átélni, amit a leginkább kell, vagyis a dolgok szomorú sorsát; így ez a Jékely-jelleg, az eltúlzott érzelmesség tulajdonképpen az érzésvilág jogait állítja helyre: képtelenségeivel

8 TANDORI, 1982, 776. p.

9 JZÖV, 25. p.

10 TANDORI, 1982, 776. p.

11 JZÖV, 11. p.

12 JZÖV, 13. p.

13 JZÖV, 16. p.

Ahogy láttuk, Tandori „próbavélt” alkalmazott Jékely lírájában. Érdeklődéssel figyelni Jékely pályakezdő éveitől egészen az utolsó évtizedéig való Jékely-tartást, amelynek lényege az egyediség-hit, ami olykor az ellentéteket is élezi. Olyan verseket vizsgált még meg, mint a *Szürke ég alatt* (1932), *Városvégi gesztenyefaszor* (1932), *Körtefák csodája* (1932), *Elhagyott kutyánk elégiája* (1933), *Éjjél Budán* (1933). S megkérdezhetjük, miért volt érdekes számára a *Szürke égbolt* című vers vizsgálata? Mert Tandori úgy értékeli, hogy Jékely elegánsan és természetes könnyedséggel kapcsol össze akkor még romantikusnak látszó technikai világot és köznapokat: „A háztetőkön pár antennadrót / kacérkodik a mindenség neszével...” S a *Városvégi gesztenyefaszor* eszközei: a villódzás, a száguldás, a mesélőkedv, amelynek megjelenítésére a borongós hangulatú, néha keresettnek ható idegen szavak mestermívű magyaros használata volt jellemző, s bravúrja a technika és a természeti létezés összebékülése:

Autó robog a gesztenye soron.
Száras levél hull záporozva.
A szél szaga gyermekkorom
Csodáit vissza-visszahozza.¹¹

S a *Körtefák csodája*¹² című verse tüneményes szóválasztásával hódítja meg Tandorit: „hemperegve / hancúrozott az odaüldözött / levélsereg.”

A legkorábbi évek kiemelkedő költeményeként említi az *Elhagyott kutyánk elégiája*¹³ című verset. Jékely egész költészetének legfontosabb meghatározója – szögezi le. Az *Elhagyott kutyánk elégiája* Tandori számára azért fontos vers, mert ezen keresztül tudja megmutatni azt a felismerést, hogy hogyan lehetséges a költő kutyája lényén keresztül a személyes elhagyatottságot megtestesíteni. A halál-motívum itt is helyzetképpel indul: „Fogy, fogy már a vigasz. / Hideg vackodban fel-felvonítasz, / ha álmodod, hogy nyugszol az ölemben.” Ez a nyugvás, ez a hideg környezetet átjáró vágyálom: hasonló, mint *Az ég játéka* című versben a tágas kitekintés az égre. Valami nem létező jelent vigaszt, s éppen ezért a valóság világa még pontosabban rajzolódik ki. A kutyaelégiában madarak népesítik be a tájat, s a föld

mélyedései, maguk is metamorfózist hordozva, kedves színhelyei a fiatal s a későbbi Jékely-verseknek. Tandori különös gonddal figyeli meg, hogy az átalakulások több lehetőségűek, s szavaival élve, „régóta ismert tünemény a Jékely-versekben.”¹⁴

A visszatekintés reménytelensége vibrál az egyszerűségében is „monumentális” jékelys sorok közt. Tandori leszögezi, hogy már az első két sorban végérvényessé válik valami. Az árva villa betonküszöbe, ahol a kutya magára marad, maga a ridegség. Jékely köztudottan a nagy elválás és búcsúversek költője - jegyzi meg Tandori. „Jön még azért egy-két vidám napod” biztatja gondolatban a kutyát, vagy inkább magát; enyhíti a saját bánatát, s ez is jellemző - jegyzi meg - megannyi tényező együtt van Jékelynél, általában. S még felvillan a hiú remény, az, ami menthetetlenül elvész. „Utólszor jól kihancúrozhatod / magad a csörömpölő levelekben...” S a borzongató jékelys látomások még borzongatóbb megfogalmazása következik: „Hideg vackodban felvonítasz, / ha álmodod, hogy nyugszol az ölemben.” A teremtmények,

a lények végső, egymás által is okozott kiszolgáltatottsága, a csak vélt vigasz, az önáltatás és meddő tüneményének szertefoszlása: mind ott van e két sorban, s megannyi későbbi Jékely-versben. Mít értékel leginkább az elemző Tandori? Talán azt, hogy már induláskor írott jelentős és kevésbé jelentős versei bizonyítják: Jékely a bizonyosság elöl soha ki nem térő költő volt. Ezt tanúsítja önmagához híven egész pályája során. A végsőkig hatol ebben a versében is, elhagyóként beismeri a viszonylatok könyörtelenségét: „egy reggel majd a szél havat keverget, / s pelyhek nyomán szomorú varjúhad / lepi el a tarlókat s az utat / s vad károgást visszhangoznak a kertek.” Tandori megállapítása szerint Jékely már a pálya legjelentősebb korszakának kezdetén is nagy pontossággal, klasszikussá érő teljesség jegyében alakította a vershelyzeteket. Megteremtődik ez utóbbi versében Jékely egyik korai, nagyszerű halálképe: „a zúzmarás Halál” látomása.

14 TANDORI, 1980, 493. p.

A költő-tanítvány Tandori elragadtatással ír Jékely verseiről, a *Csillagtoronyban*, *A halál ünnepe*n, *A Szépjuhászné elégiája*, a *Séták a Zugligetben*, az *Apátlan éjszakák* címűekről; szinte páratlannak tartja, hogy valaki 23 éves korára létrehozson ilyen kimagaslóan élvonalbeli életműre valló verseket; s ezek a művek negyven-negyvenöt év után nemcsak ugyanolyan tisztán élnek, de ragyogásuk fokozódik. Nélkülözhetetlenségük kiderül.¹⁵

*Az ég játéka*i című Jékely-vers tizenöt évvel később keletkezett, mint az 1931-es *Ballada a kóbor kutyáról*, amelyet az akkor 18 éves Jékely „az ötszáz éves Villon emlékének” írt. S „*Az ég játéka*i”-t olvasva¹⁶, s az 1946-os témaköreit, hangváltásait elemezve Tandori ráébred, minden visszautal a korai nagy, teljes korszakra, amely – Tandori kifejezésével élve – „világlírai magasokon indította el ezt a kivételes költőpályát.” S ekkor Tandori egy különleges bravúrra vállalkozik: *Az ég játéka*it olvasva megkísérel sorról sorra régi vershelyekkel reflektálni. Mindenekelőtt az első sor igéjére („heverésztem”) hívja fel a figyelmet, amely a teljes elengedettséget jelenti az ő olvasatában. Megteremtődik a nagyobb kapcsolat - a fönt-lent-: „akárcsak amazok a föld alatt”. Tehát a *heverés*zés igéje ezzel a szigorú, tényszerű közléssel feltétlenül viszonyban áll. S egy újabb közelítés a titkok epicentruma felé: Jékely teljes világának része a föld feletti és a föld alatti szint olyan rokonsága és azonossága, amely természetes. „Néztem az eget egy sírban is éber, / kékszemű pilóta szemével”: szintén alapmotívum. A vers címében lelhető „játék” is választ és indoklást kap nyomban; sejtethető, hogy őr szemle következik, és feltehető, hogy a modern költő Baudelaire óta meghatározódott, szintén nem romantikus és fellejjáró „felhő nézése” határoz meg belőle valami alapréteget. Térben Tandori megállapítása szerint három szint képződik a vers három sorában: a földi, a föld alatti és az égi. Azért említendő ez a hármas térképezés, mert Jékelynél

ez a világmérvény-kifejezés nagyon sok kiemelkedő vers alapfeltétele. A *Séták a Zugligetben* című vers olvasata, a csirippoló madárkákkal idéz hajdani emlékeket. Az 1935-ös zugligeti séták óta tizenegy év telt el, s mennyi drámával volt ez az időszak terhes! Barátok, költőtársak tűntek el, s az életműből tudhatjuk, Jékely nem tud belenyugodni a veszteségbe. A panteista módra való beleivódás a tájba, a „bámultam”, „néztem” igék segítségével történik s ezek adják az átélés erejét, a vers töltését, s az apró poétikai elemek felvillantása a „tüneményes” Jékelyt idézik. Az az általános gyengédség, amely mindig a természet valamely kis része iránti tiszteletben érvényesül – s amely feltehetőleg Tandorinak Jékely világa iránti vonzalmát is magyarázza –, a harmadik versszakban ragyog fel. A „zsenge lombok”, „az égre tapadó sok levélke” arra emlékeztetik, hogy a fák Jékelynél megszámlálhatatlan helyen, gyönyörűségeesen bukkannak fel, ám egészen különös értékű ez a vershely, ahol a fák között is gyöngéd kapcsolat van, mert a levelek „kettégörnyedt tuskók” nevében kéri „jó záporért a magasságokat”. Azt is felfedezi, hogy Jékely a „névébe” szóhasználatával Kosztolányi-stilizáció lehetőségével él. A kivételes pillanatokat a térbeli szépség veszi körül, ami emberi, tájbeli, s ezek együttesen kölcsönhatásokat hoznak létre. Élmény szempontjából így teremti meg a vers erőterét. S a hatás forrása mindig a kivételesnek elfogadható pillanat – állapítja meg a felfedezés örömeivel Tandori Dezső.

A negyedik versszak első sora Tandoriban előhívja a *Csillagtoronyban*¹⁷ című nagy Jékely-verset, amelyben az embersors végtelenjét és az űrt szemlélő költő emelkedett, de ugyanakkor köznapi egyszerűséggel zárja le a költeményt: „felhőbálnák falják fel lelkeinket / ha a halál sunyin a mélybe ránt / – vagy a magasba, már kit ahogy illet.”

A halálmotívum kérdése is izgatja Tandorit; mi-ként közelít a Mester ehhez, életművének egyik leglényegesebb motívumához. Úgy látja, ha Jékely a halottját gyászolja, ennek különféle versbeni megfogalmazásait érzékletes felidéző-képzetekben olvashatjuk. „Pedig egykor, mint én, te is hihetted, / hogy tavasszal feltámad a halott.”¹⁸ Ha egy-egy ilyen vers - helyet magunkénak érzünk „mondható igéinkké válnak.”¹⁹

15 TANDORI, 1980, 493. p.

16 TANDORI, 1980, 494. p.

17 JZÖV, 110. p.

18 JZÖV, 53. p.

19 TANDORI, 1987, 59. p.

A *házsongárdi temetőben* című vers is hányfelé ronkítható! A versben lévő holt és élő ellentét a vére vonatkoztatva kísérteties, borzongató elevenségnek is érzékelhető. „Esős időben róluk álmodunk...” – ez már a megfejthetetlen költői minőség. Jékelynél a hatás ténye azért említhető értékhangsúllyal – írja Tandori, mert életünk legegyszerűbb tényeire próbál sajátos eszközökkel fényt deríteni. E nagyon stilizált és nagyon őszintén tényfeltáró költészet a legizgalmasabbról szól: életünkről és halálunkról, filozofikus hangütéssel. Az álom és valóság határán alkotó Jékely-versek vizsgálatakor tételes pontossággal rátalál a lélek igazságára, s mindjárt a *Tengerparti elégia* híres első két sorát idézi: „Aki siratni akarja hazáját / utazzék tőle minél távolabb...” Tandori poétikai elemzés tárgyává teszi a verset, s megvizsgálja,

hogy rímmel, képpel, a tárgyi pontossággal hogyan adja a kijelentés érzékletes megfelelőjét s a „fentebbet” is, hogyan lendíti még tovább. S itt a ritmusváltás fontosságán van a hangsúly, s ezen nem a verslábak lépéseit érti, hanem a lélegzetet. A páros szerkesztésre, a motívum továbbfejlesztésére – ami csak látszólagos ismétlés, de nyomatékosításra szolgál –, példa a vers első és a hetedik szakasza: „a megtett úttal kódorgok a világban, / Enyedről annál többet álmodom”.

Jékely az elmúlásról úgy vélekedik, hogy termékeny állapot, amely nem meddő, s ezzel meghaladja a véglegességről alkotott képzeleteinket: „úgy alszanak [...] / a kedves holtak, mint a jó juhok, / amikor összebújnak nagy időben”. Mennyi gyengédséget érezhetünk a fenti sorokból, melyeket nyomatékosít a dátum: 1939.

Egy-egy versében a dal minden eszköze megvan, s mégis teljes zengésű elégiák hallatszódhatnak, s a versekből kiragadott részletek egészükkel kezdenek hatni ránk. Nem nehéz felismerni, hogy Jékely versépítkezése csak látszólag lazább, így rejtetteti az időmélységet és a természet drámai forgását. Tandori itt egy hamleti komplexitású versrészletet – *A föld mélyében*²⁰ című versből valót – idéz: „Egyik lábam királylány koponyán van, / a másik fent a gödör peremén: / múlt ősök, tavaszok, vakond nyomában / egy régi alkonyat ízét keresem én.”

Tandori azt is megfigyeli, hogy a motívumok, szavak, hangjelenségek, megszólítások, szerelemérzések s rajongó kifejezések rendszert alkotva visszavisszajárnak Jékelynél. Gondoljunk a Nizsinszkihez írott versére, melyben fájdalomból, bolondságból, vágyból, hitből gyúrt emberi arcba, mint tükörbe nézhetünk: „Hol vagy, tűnő művészet, lepke? ... / ... vele zuhantál, hosszú rózsalánc, / a lyukba, melybe fejvel hullt be ő”²¹. A gyönyörű pontosság mintha mellékesen volna jelen: a révület, a groteszk s a fájón való egyvelege. Ez is titok. Ez a képesség, amely odaláncolja az embert egy Mesterhez.

A mélység és magasság vizsgálatának jékelys módja is nagyon aprólékos (növények, tájak, városok, temetők, írók, barátok, madarak, halottak, vizek, egek, zenék, szerelmek, család), bensőséges viszonylatok, s általuk az általános emberi meghatározottság, és a mindenneknek mindennel való egylényegűsége mondatik ki. A legapróbb részletezés tökélye abból él meg Jékelynél nagy költészeti erővel, hogy majd minden esetben a nagyobb egészre vonatkoznak. Képes arra, hogy ne csak a részlet szépségeivel gyönyörködtessen, hanem a költészet teljességének varázsával. A versek szerkezeti kettőssége a tér, amely az alkotás manifesztálódásának színhelye, és

az emberi lényé, aki ebben az alkotásban életre kel. Sok esetben a lény ő maga, Jékely Zoltán, így névvel is odaidézve.

Tandori számára azért jelentenek Jékely verseskötetei boldogságot és örömforrást egyben, mert tallózás során a motívum-keresgélőben azt az érzést indikálják, hogy álmodják anyagukat, együttesüket. A vissza-visszabukkanó részletek, a látszólagos „tényrímek” az olvasás merőben új minőségének lehetőségét adják számára.

E nemzedék tagjai közül Kálnoky nevét kell még itt megemlítenünk, hiszen míg Jékely verseinek egy-egy sorát mottóként használja fel saját írásaiban, tőle azonban egész versrészeket emel be. Tandori *Még így sem* című kötetében így ír erről: „Mielőtt bármelyik vers a kötetben maradhatott volna, igyekeztem megnézni: ha az összes többi elveszne, ez az egy mondana-e valamit “rólam”. A versekben előforduló személyek – írók, festők, zenészek stb. –, úgy érzem, nem kívánnak jegyzeteket; az olvasónak lehet velük kapcsolatos élménye, a múltban vagy a jövőben.”²²

A *Téli-nyári regé. I.*²³ („*Magányos Fenyő Koala Menedék*”, *Indooroopilly / Queensland*) című versnek mottója – „... bútoraink csontjában megremeg / örök lelke medvés rengetegeknek.” (*Apátlan éjszakák*)²⁴ – nem bontódik ki a versben, csak utalás történik egy-egy kifejezésére. A vers párja, a *Téli-nyári regé. II.*²⁵ mottója, mely a *Kicsi kutyánk elsíratása*²⁶ című 1939-es Jékely-versből való: „Most el fogok temetni egy kazettát, / kincssel teli emlék-iskatulyát; / az ember éltében annyit temet, hát / temessen el néhány kedves kutyát, / melyek imént még kezét nyalogatták” – tovább írja az idézett verset, és Jékelyvel való barátságának kezdetét jeleníti meg benne. De érdekes megvizsgálunk az előszóban kapott útmutatás alapján is, amely bizonyos jelölések hogyan-miképp-értelmezéséhez segítenek hozzá. Ebben a versben az *a*) mellett szereplő gondolatjellel, kis zárójellel ellátott sor egy dátum figyelembevételével értelmezhető. Lábjegyzetként ez olvasható: „Ezt 1975. április 29-én írtam.” S a sor, melyhez ez a megjegyzés tartozik, természetesen Jékelyre utal: *a*) – („egyik” legjobb barátom már öt éve!) Feltételezhetjük, hogy a lapszám is szándékolt, a vers az idézett mű 28. lapján olvasható és így

20 JZÖV, 154. p.

21 JZÖV, 65. p.

22 TANDORI, 1978, 8. p.

23 TANDORI, 1978, 27. p.

24 JZÖV, 27. p.

25 TANDORI, 1978, 28. p.

26 JZÖV, 189. p.

módon Jékely születésnapjára utal, hiszen az első versszakban még egy zárójeles megjegyzést olvashatunk, amely az öröm hangja: „elolvasott (ha már én úgy szeretném!)” A szonettben található másik jelzés – *b* – mellett pedig a következő sorok olvashatók:

„b) S hallgattunk. (Ő: „két barát halogat.”
„Ki tudja, hátha mégis lesz kijárat”
– így én – „abból, hogy most mindketten élünk.”)

és a lábjegyzetbeli megjegyzés így szól: „Próbáljuk így is olvasni: csak a zárójelig.” s ha ezt megteszünk, mindnyájunk számára világossá válik, hogy a Jékely-titkokat feszegető Tandori poétikai módszeréhez az értő tisztelet mellett az objektív megközelítési mód áll közelebb.

Nemes Nagy Ágnes tanítványa volt, s ahogy ezt már több helyütt említettük; az ő besegítése révén került Tandori a *Nyugat* harmadik nemzedék tagjaik közelébe. Jékely mellett Kálnokyval való poétikai rokonságát már érintőlegesen jeleztük. A *Szanatórium környéki csüggedt, szörnyű csatangolásokban* fogadalmat tesz: „Ha megleszek az 50-szer is olvasott, könyvembe / beleidézett, majdnem 2/3-ában, saját könyvembe, átírt / Szanatóriumi elégiá-d újabb olvasásával, kedves László, / a pokolbéli jegyzeteid jönnek.”²⁷

A költőtanítvány a már fent idézett versben a holt mesterek iránt érzett hiányát panaszolja.

A csillagképek úgy vándorolnak felettünk,
hogy írógépeken
nyugton zokoghatom:
megváltást nem akar se a lelkünk,
se testünk, nem segít semmi hatalom,
és jó, ha kegyeit
nem osztja, fosztja inkább és Jékely szerint, mint
hosszucsontu inkák lógunk a Tabán-oldalon.”²⁸

Tandori saját bevallása szerint mindössze kétszer találkozott Jékelyvel, de magáévá tette, s továbbadja biztatását: „nem kell szégyellnünk az életörömet, egyszerű formáit, pillanatait; fontosnak kell tartanunk a Természetet.”

S azt az életre szóló tanítást is megjegyezte: „Lényegünk: egy. Megjelenési formája azonban csodásan sokszertű.”²⁹

Tandori titokleső énje így követte a bolyongó trubadúr Jékelyt, hogy annak égi-földi magaságába és mélységébe bebocsátást nyerjen. A növényi, állati és emberi világ s a világmindenség apró csodáinak felismerésével a japán haikuk tiszta, egyszerűségében is komplex teljességét ismerte meg.

Revelációként éli meg mindezek személyes közelségét, s azt is, ami már túlmutat a fogalmi világon, s csak jelenésekként értelmezhető.

Forrásjegyzék:

JÉKELY Zoltán: *Összes versei*. Bp., 1985.

KÁLNOKY László: *Összegyűjtött versek (1932–1978)*. Bp., 1980.

TANDORI Dezső: *Még így sem*. Bp., 1978.

TANDORI Dezső: *A járóbeteg*. Bp., 1998.

ALFRED ADLER: *Életünk jelentése*. Bp., 1994.

ALFRED ADLER: *Életünk értelme*. Bp., 1996.

SIGMUND FREUD: *Álomfejtés*. Bp., 1985.

CARL GUSTAV JUNG: *Emlékek, álmok, gondolatok*. Bp., 1987.

LUDWIG WITTGENSTEIN: *Filozófiai vizsgálódások*. Bp., 1998.

JÉKELY Zoltán: *Csillagtoronyban*. Összegyűjtött versek. Bp., 1969.

TANDORI Dezső, In: *Kritika* (1970) 5. sz. 52–55. p.

JÉKELY Zoltán: *Az Idősárkányhoz*. Régi és új versek. Bp., 1975.

TANDORI Dezső, In: *Tisztatáj* (1975) 7. sz. 83–87. p.

TANDORI Dezső, In: *Új Írás* (1978) 7. sz. 108–112. p.

27 JZÖV, 189. p.

28 TANDORI, 1998, 107. p.

29 TANDORI, 1987, 62. p.

- JÉKELY Zoltán: *Minden csak jelenés*. Versek. Bp., 1977.
- TANDORI Dezső, In: *Kortárs* (1978) 821–826. p.
- TANDORI Dezső, In: *Új Írás* (1978) 7. sz. 108–112. p.
- JÉKELY Zoltán: *A Bárány Vére*. Tanulmányok. Bp., 1981.
- TANDORI Dezső, In: *Új Írás* (1981) 9. sz. 94–96. p.
- JÉKELY Zoltán: *Az utolsó szál liliumhoz*. Versek. Bp., 1983.
- TANDORI Dezső, In: *Könyvvilág* (1983) 8. sz. 7. p.
- JÉKELY Zoltán: *Összegyűjtött versei*. Bp., 1985.
- TANDORI Dezső: *Könyvvilág* (1985) 5. sz. 12. p.
- TANDORI 1979 = Tandori Dezső: Nagy mesterség – 44 éve. „Hová lettek az alakunkról a képek?” Jékely Zoltán: Éjfél. A pontosabb Jékely-kép felé. In: *Uő: A zsalu sarokvasa*. Bp., 1979. 124–131. p., 132–150. p., 151–159. p.
- TANDORI 1980b = Tandori Dezső: Egy-egy vers „ma”. Jékely Zoltán: Apátlan éjszakák. In: *Uő: Az erősebb lét közelében*. Bp., 1981. 321–332. p.
- TANDORI 1981 = Tandori Dezső: Jékely Zoltán: Az ég játéka. In: *Miért szép?* Bp., 1981. 156–166. p.
- TANDORI 1980a = Tandori Dezső: Jékely Zoltánról, „Az ég játéka”-t olvasva. *Jelenkor* (1980) 6. sz. 492–497. p.
- TANDORI 1982 = Tandori Dezső: Jékely Zoltán korai („nagy”) korszakának versformálásáról. *Irodalomtörténet* (1982) 4. sz. 773–786. p.
- TANDORI 1983 = Tandori Dezső: A továtűnt énekek. I. Műhely (1983) 5. sz. 3–10. p.
- TANDORI 1987a = Tandori Dezső: Nagymesterség – negyvennégy éve. *Tiszatáj* (1975) 7. sz.
- TANDORI 1987b = Tandori Dezső: „amilyen nem leszek, bármeddig élek.” Jékely Zoltán. *Tiszatáj* (1987) 5. sz. 57–62. p.
- TANDORI 1988 = Tandori Dezső: Minden évezredek felől. Jékely Zoltán, hetvenöt év. *Népszabadság* (1988. ápr. 23.) 13. p.
- TANDORI 1989 = Tandori Dezső: Jékely Zoltán. (Az éltető líra. 2.) *Irodalomtudomány* (1989) 4. sz. 687–700. p.

